

En Købmands Erindringer fra Flensborg før 1848.

Min første Rejse til Flensborg den 1. 2. Juli 1836 gjorde et meget dybt Indtryk paa mig. Da jeg Dagen før kom hjem fra Skole, sagde Far til mig, at jeg maatte rejse med ham og Mor til Flensborg. Det var rigtignok en Begivenhed. Jeg gik til Sengs Kl. 7½ for at vaagne i Tide, da Far, naar han drog til Flensborg, altid tog afsted Kl. 4 om Morgenen, for at naa til Logiet kort før Middag. Ved sædvanlig Sengetid vaagnede jeg, og vilde allerede staa op.

Det var en dejlig Sommermorgen, da vi kørte ud af Gaarden. Vort første Bedested var i Rinckenæs, hvor vi spiste vort medbragte Smørrebrød og fik hver et Glas Mjød. »Saa I vil til Staden i Dag», sagde Petersen. At kalde Flensborg »Staden« forekom mig besynderligt og ikke nær stort nok, thi »Staden« var jo Sønderborg. Efter at vi havde passeret Bækken, saa jeg det første Glimt af Flensborgs røde Tage gennem et let Slør af Dis og Røg. Her saa jeg ogsaa den første Lyng, og snart var vi uden for Hokkerup paa Holebøl Hede. Her fortalte Far mig, hvorledes en Brudeskare var kørt over Heden hjem fra Kirke og Vognen med Bruden pludselig var sunket ned i Jorden, hvor der opstod et Vandsted. Efter at vi havde bedet i Holdbi Kro, den Gang det eneste Hus mellem Holebøl og Bov, forlod vi Landevejen og kørte over Kidskelund til Krusaa og Kobbermøllen. Far gjorde mig opmærksom paa, at Bækken tæt ved Holdbi løb imod Vest og udmunder i Vesterhavet, skønt der kun var en halv Mils Vej til Flensborg Fjord. Vi var nu midt paa Heden, intet uden Lyng og Tørvemoser. To Tørvelader i Horizonten syntes at være uendelig fjerne. Der var ingen Huse, ingen Træer at se. Alt forekom mig trist og goldt, og jeg gyste, da Mor spurgte mig, om jeg vel havde Lyst til at bo blandt de røde Blomster. Jeg havde naturligvis ingen Sans for et Hedelandskabs Skønhed, naar Sommeren udfolder Lyngens Farvepragt,

og heller ikke for den rene, sunde Luft, der blæser over de store Flader. Men Indflydelsen deraf og alt det Uvante omkring mig følte jeg tilbunds.

Paa en Gang saa vi langt til Højre en tyk Røgsøjle stige imod Himlen, og Far bemærkede, at det var tidligt paa Aaret, de begyndte at brænde Heden. Men da vi kom til Flensborg, hørte vi, at Røgen, vi havde set, var fra Bommerlund Kro, som var brændt af om Morgen.

Landevejen var saa sandet, at vi maatte køre Skridt for Skridt i Sneglegang fra Holdbi til Krusaa. Nogle Steder var vi nærved at vælte. Vandet i Krusaaen naaede op til Hestenes Knæ. Da Far havde Erinde paa Kobbermøllen, kørte vi den kortere Privatvej. Ejeren var den Gang en Thor Straten, han var imidlertid den Gang snart ved Enden af Tøjret efter at have ført et stort Hus, kørt med 4 Heste osv. Mens vi holdt og biede paa Far, kom en Pige og spurgte Mor paa Tysk, om vi havde Smør. Det var det første Tysk, jeg hørte, og den Gang forstod jeg ikke ret meget. Vejen fra Kobbermøllen forbi Wasserleben, gennem Skoven indtil vi naaede Rundehjerg, var tung i Sand, men vi kom dog til Hektors, hvor vi spændte fra, kort før Middag.

Hvad der gjorde mest Indtryk paa mig, var en Maler Jesens Skilt som »Maler und Vergolder«, det rindende Vand i Rendestenene og Brøndene paa Storegade, især den paa Nørretorv, der flød ud i Bassinet i flere Straaler. Dernæst den fremmede Lugt efter Trøverøg og Sukkerkogerierne. Skibbroen var en ny Verden. Fra Skippergaden (fra Nørretorv til Skibbroen) til Toldboden laa det ene Fartøj ved Siden af det andet med Forstavnen ind imod Broen. Vestfarerne havde den bedste Plads i Midten. Af dem laa der flere og lossede Sukker og Rom. Matrosernes Opsang syntes Mor særlig godt om, og hun talte ofte siden om det. I Nørregade boede en Tobakspinder ved Navn Ebeling, med hvem Far handlede. Der var vi indbudt til at spise Steg om Eftermiddagen. Jeg fik Rødvin at drikke, og da vi siden efter spadserede op til Duborg for at se Resterne af Slotsmuren, maa jeg have været lidt svimmel i Hovedet, thi

jeg modtog det Indtryk, og Billedet staar endnu klart for min Sjæls Øje, at der var en indre Havn imod Syd, hvor et Par Jagter laa for Anker. Aftenbelysningen og Stilheden dannede et uforglemmeligt Billede.

Næste Gang, jeg kom til Flensborg, var i April 1837 eller 38. Mens vi var i Byen, fortaltes der, at den unge Andresen var styrtet med Hesten, og havde brækket Benet. Det var den samme Andresen, hos hvem jeg senere kom i Handelslære. Paa Hjemvejen kørte vi over Bov, og da Vognen var fuld af Varer, gik det kun langsomt. Efter at Solen var gaaet ned, blev det saa taaget, at vi maatte overnatte i Holdbi Kro. Landevejen mellem Holdbi og Bov var den Gang trist og øde. Der fandtes ikke et eneste Hus, alt var Hede og Tørvemose. Ved Bov Hede falder mig en vittig Sammenligning ind, som en Mand ved Navn Johan Schrøder gjorde. Han havde været Kudsk hos Konsul Funke i Flensborg, hvor Kosten var meget smal. Det var lettere, sagde han, at gribe en Hare paa Bov Hede end et Gryn i Funkes Vælling.

Det var vel allerede i min tidlige Barndom min Faders Tanke, at jeg skulde lære Handelen. Dels fordi jeg efter hans Mening ikke var stærk nok til Bondearbejde, og dels fordi jeg havde saa let ved at lære i Skolen. Man drillede mig imidlertid ogsaa med, at jeg skulde være Præst, og da jeg var en 6—7 Aar gammel, stod jeg en Gang op paa en Stol for at prædike. Men Talen blev pludselig afbrudt ved, at jeg faldt ned af Stolen og fik min højre Albue af Led, saa at en Ledsætter, Rasmus Jakobsen fra Avnbøl, maatte hentes for at sætte den i Led igen.

Da det var Fars Ønske, at jeg skulde lære Handelen, var det stiltiende afgjort, at jeg skulde i Lære straks efter min Konfirmation. Der kom idelig Handelsrejsende fra Flensborg til Nørremølle, og i det sidste Aarstid forhørte Far sig hos dem om en Plads til mig.

Ud paa Sommeren 1842 hjalp jeg en Eftermiddag med at køre Hvede ind fra Kokhaven, da Far kom ud til os med en Fremmed. Det faldt mig straks ind, at det var mig. Besøget gjaldt, og det var rigtigt. Det var en Købmand Fangel fra Nord-

borg, der havde hørt, at Far havde en Søn, som skulde i Handelslære. Han var nu rejst over for at se mig og tale med Far om Sagen. Aftalen blev, at vi skulde rejse til Nordborg næste Søndag for at se Forretningen og give endelig Besked. Min Mor og mine Søstre, som helst vilde have mig i Nærheden, søgte at overtale mig til at tage imod Fangels Tilbud, Far forholdt sig derimod neutral. Min Attraa havde imidlertid altid staaet til at komme til Flensborg som til en stor Handelsstad. Sønderborg forsmaaede jeg, og at drage til Nordborg syntes jeg slet ikke om.

Da vi kom til Nordborg, søgte Fangel at udmale Fordelene ved at lære Handelen i en lille By, hvor jeg havde hele Forretningen at gennemgaa, imod at komme i en stor Forretning i en stor By, hvor en 5-aarig Lærling maaske ikke kom videre end at staa i Butikken hele Læretiden. Far fortalte, at han havde kendt en Lærling hos Grosserer Lorenz Lorenzen Lorenzsohn i Flensborg, der i flere Aar ikke havde bestilt andet end at sidde i Pakhuset og tælle Søm. Efter at have talt for mig en Stund, forlod Fangel os. Det maa have været svært for Far at faa noget ud af mig. Jeg undsaa mig ved at afslaa Tilbudet efter den venlige Modtagelse, som vi havde faaet. Men til sidst kom det dog ud af mig, at jeg helst vilde til Flensborg, og dermed var Sagen afgjort for min Far.

En Vinteraften 1843, da jeg kom hjem fra Skolén, fandt jeg et Brev paa Fars Skrivebord fra en Handelsven i Flensborg, der skrev, at han havde hørt om en Plads, som passede for mig hos en Caspar Andresen, Firmaet A. P. Andresen. Slutningen af Brevet husker jeg godt: »Er handelt mit Colonial- und Holzwaren, und ist sein Handel bedeutend.« Saasnart det lod sig gøre, rejste Far til Flensborg til Hr. Andresen, som, da Far var velanbefalet, straks antog mig som Lærling fra den følgende 1. Maj. Først skulde jeg være i Butikken, men tillige arbejde paa Kontoret med at kopiere Breve, siden være dels i Pakhuset, dels paa Kontoret. Mine Læreaar skulde være 5 med Logi og Kost, men uden Salær.

Fra 1843 til 1850 i Flensborg.

Det var altsaa afgjort i Januar 1843, at jeg skulde træde i Handelslære hos Caspar Andresen i Flensborg til 1. Maj. Jeg blev konfirmeret Palmesøndag. Paaske faldt nok i Begyndelsen af April, saa at jeg havde et Par Uger hjemme, førend jeg skulde bort, og forrettede let Markarbejde. Jeg tog i Aanden Afsked med alle, Lykkens og Hjemmets Omgivelser, og følte Vemod ved Tanken om at forlade dem for stedsse. Nogle Aftener før min Afrejse tog Fader mig med sig til Inspektur Glasshof paa Sandbjerg for at forhøre, om der behøvedes Tilladelse til at drage til Flensborg med Hensyn til Værnepligten. Paa Hjemvejen sang Droslerne og Nattergalen i Lilleskov, thi det var en mild, stille Foraarsaften, og Fader sagde: »Det er egentlig en »frøi« Egn her ved Sandbjerg«. Dette følte jeg dobbelt, da det var sidste Gang, jeg skulde se den. —

Fader fik ogsaa Skudsmaal for mig fra Skolelærer Møller og Pastor Momsen. Moder havde haft travlt med mit Udstyr. Min Konfirmandfrakke var af Tossel med rødt og blaåt ternet Foer. Alle øvrige Klæder var af hjemmegjort Tøj, med Undtagelse af en Søndagsklædning af Klæde, der blev syet i Sønderborg. Fader havde spurgt Andresen angaaende mit Udstyr, og der blev ham sagt, at inde i Huset i Butikken kunde jeg godt gaa i Trøje og med Klodser, men udenfor maatte jeg iføre mig Frakke og Støvler. Jeg var altid selv som Dreng temmelig forfængelig og holdt af gode Klæder og Pynt, saa at jeg skammede mig lidt ved at komme til Flensborg i »Bondeklæder«. Med Undtagelse af Strømper og Skjorter fik jeg heller ikke senere noget Tøj fra Hjemmet, men mine Klæder syet i Flensborg. I Stedet for et Skrin til mine Klæder bestilte Fader en Kommode hos Mathias Petersen i Sottrup, der saavidt fandt mit Bifald, men jeg syntes, den kunde nok have været Mahogni i Stedet for malet Fyrretræ.

»Han skal ikke begynde sin Læretid paa en Mandag«, sagde Fader. saa det blev Tirsdag den 2. Maj 1843, at jeg tog Afsked fra Hjemmet og drog med Fader til Flensborg. Broder Henrik kørte. For ikke at ankomme førend efter at Andresens havde

spist til Middag, kørte vi ikke hjemmefra før Kl. seks eller syv. Jeg havde sagt Farvel til alle og sad allerede paa Vognen, før jeg mødte Moders taarefulde Blik og erindrede, at jeg ikke havde faaet hendes Afskedskys. Det var en smuk Foraarsmorgen. Kirsebær- og Blommetræer var i Blomst og Bøgene begyndte at grønnes, men Luften var skarp og gav mig Frostknuder paa Fingrene, skønt jeg ikke havde haft dem den sidste Vinter. Vi kørte lige op til Andresens med mit Tøj, da Fader mente, at de vilde være færdige med Middagsmaaltidet, men det var ikke Tilfældet, i det mindste blev der opvartet for os, det var en fin Mælkevælling og opstegt Suppekød, der næppe gav Fader en høj Idé om Levemaaden i Huset. Siden efter fandt jeg, at det altid var Tirsdag Middags Retten, og den fine Vælling blev mig tidt saa væmmelig, at jeg ikke kunde faa den ned, især naar den var sveden, hvad der ikke sjældent var Tilfældet. Jeg gik omkring med Fader om Eftermiddagen og kom tilbage til Andresens lidt før Sengetid. Den følgende Morgen, da Fader kom for at tage Afsked med mig, var jeg i Butikken. Fru Andresen var tilstede, og det vandt vel hendes Hjerte, at Fader sagde til mig iblandt andre Formaninger »Vær kun god imod Børnene«.

Caspar var en Søn af forhøvedende Købmand og Borgmester A. P. Andresen, hvis Navn bibeholdtes som Firma. Han var i 1843 vel en 35 Aar gammel. Konen, Sukkerkoger og Senator Brix' ældste Datter, var en syv Aar yngre, begge smukke Folk. Der var tre Børn, Agathe, Carl og Anna, senere kom der tre eller fire mere. Den første blev siden gift med Christian Hansen fra Nørretorv og Anna med en Læge, men begge døde ganske unge. Andresen havde en Broder, der var Landmand og noget simpel, Konen endnu simplere, de havde ingen Børn. Da hverken Carl eller hans Broder Albert har Børn, saa vil Mandsstammen uddø med dem. Caspar Andresen, da han lod sit Vaabenmærke male paa en ny Wienervogn, han lod bygge i Hamborg, fortalte, at han kunde forfølge sin Stamtavle ca. to Hundrede Aar tilbage. Hans eneste Søster var gift med Paul Nissen i Nørregade.

I Forretningen var der til den Tid en Kommis ved Navn Kreutzfeldt og tre Lærlinge, Otzen, der havde været der fire Aar, Schmidt og Wienkoop, der havde været der to eller tre Aar. Otzens Fader var Bonde i Angel, Schmidts Fader var Smed i Angel og Wienkoops Stedfader Skolelærer i Svansen. Skønt vi handlede med Kolonialvarer, var det dog ikke meget engros. Hovedforretningen var Trælast og Destillation. Kreutzfeldt var tillige Handelsrejsende, men vore Forbindelser udstrakte sig kun til Kappel, Slesvig, Angel, Husum, Ejderstedt, Bredstedt og Marsken, og han gjorde kun en Tur to eller tre Gange om Aaret, den øvrige Tid var han dels paa Kontoret, dels paa Trælageret udenfor Nørreport, hvor nu Skibsværftet er. Otzen var iblandt Brædderne paa Pakhusene, Schmidt i Kælderen ved Brænderiet, Wienkoop paa Koloniallageret, der var i Stuehusets øverste Etage, og ogsaa i Førstningen med mig i Butikken. En bred Forstue med Stenfliser havde paa højre Haand Butikken, dernæst Kontoret og Andresens private Kontor, saa kom Trappe med en Gang ud til Indkørselen fra Gaden, paa den anden Side af Trappen var der en Stue med et Vindue til Gaardspladsen og et andet til Indkørselen, den gik ved Navn af »Bauernstube« og havde en Seng, hvori sov Otzen og Schmidt. Paa venstre Side af Forstuen var Stuen, Spise- saavel som Dagligstue med et mørkt Kammer bagved, derefter Folkets Kammer og Køkkenet. En Bagbygning imod Gaarden, smallere end Gadebygningen indeholdt en stor Sal, en mindre bag denne og bagerst et lille Kammer. Om Sommeren spiste vi i Salen, men om Vinteren benyttedes kun den mellemste, naar der var stort Selskab, som kun var sjældent. Da Oprøret udbrød i 1848, boede Prinsen af Nør nogle Dage i disse Værelser. Ovenpaa var Fruens og Børnenes Sovekamre over »Bauernstube«, nogle Trappetrin førte derfra til Andresens Sovekammer over Salen. Imod Gaden havde Husjomfruen Mamsel Boisen foran et lille Sovekammer, og en Børnestue imod Gaden, saa var der et Rum med Skabe, og et Gæsteværelse over Dagligstuen, Pige-kammer over Køkkenet. Opgangen til Loftet var i Hjørnet til Venstre lige ved Døren til Mamsel Boises Sovekammer, og Wienkoop advarede

mig ikke at tage fejl af Døren, naar jeg om Aftenen i Mørke gik til vort Sovekammer. For at komme dertil havde vi nemlig at gaa op paa Loftet, saa igennem en Dør og fire fem Trappetrin ned paa en smal Gang, den første Dør til Højre førte ind til Andresens Sovekammer, den næste Dør til Højre var vort Sovekammer, temmelig rummeligt og højt med to Vinduer paa Siden og et paa Enden. Wienkoop og jeg sov sammen. Kreutzfeldt havde sin egen Seng. Paa venstre Haand af Gangen lige overfor Andresens Sovekammer var et Kammer, hvor Fruen havde Husgeraad, lige overfor vort Kammer var den gamle Andresens Bibliotek. Ved Enden af Gangen førte en Dør til et Slags »Rumpelkammer« af samme Størrelse som den midterste Sal nedenunder, og derfra gik man ud paa en Vindeltrappe, der gik fra Gaarden op til en »Fremmedstue« og Rullekammer og ligeledes til et Privatkabinet. I denne Stue beherbergedes Kromænd og Bønder vesterfra og fra Angel, dog kun den finere Slags. I Førstningen kunde jeg ikke ret finde mig i at gaa over Loftet og famle omkring i Mørket, thi Lys var ikke tilladt, og være varsom ikke at falde ned ad Trappetrinene fra Loftet til Gangen, saa havde jeg ogsaa som den yngste at famle efter Døren til Andresens Sovekammer for at aabne den og hænge Eøglen til Gadedøren paa en Krog paa Dørkarmen. Loftet, vi passerede over, havde en Faldluge med fire Jernstøtter ved hvert Hjørne, som jeg tidt busede paa i Mørket. Alle Kolonialvarer, Hør, Jern, Korn undertiden, »lagredes« nemlig paa dette Loft og de to ovenover og hissedes op fra Forstuen. Dette var ikke uden Fare for dem, der gik nedenunder. Det hændte sig en Gang for mig ved at nedhisse en Sæk Ris eller Korn, at den slap ud af Rebet til min Forskrækkelse, men heldigvis uden at gøre større Skade end at knuse Laaget over en lille Kælder under Forstuen, der i sin Tid havde været Støbkar. (Dette Hul bragte Svamp i Gulvet af de tilstødende Værelser og blev derefter opfyldt). Men en større Ulykke kunde være hændt mig et Par Aar efter, at jeg var kommet til Andresens. Otzen sov den Gang ovenpaa og var gaaet op, førend Lampen paa Forstuen var slukket, derved saa han, at Lugen

var blevet staaende aaben. Hvis vi var gaaet op, efter at Lyset paa Forstuen var slukket, som vi sædvanlig gjorde, maatte vi være styrtet ned paa Forstuens Stenfliser, vel en 20 Fod... Det vil ses af min Beskrivelse af Husets Indretning, at hverken selve Familien eller Handelsbetjentene havde stort Husrum. Vort Kontor var vist ikke mere end ti Fod i Firkant, Privatkontoret halvt saa stort. I den saakaldte »Bauernstube« fik vi vor Morgenkost og andre Maaltider, kun til Middag spiste vi med Familien. Et Haandklæde om Ugen var alt, vi fem havde til at tørre os i, efter at vi havde vasket os om Morgenens ved Karret med rindende Vand i Gaarden. Der var ingen Servanter i vore Kamre. Kreutzfeldt benyttede ikke Haandklædet, men tørrede sig i sit Lommetørklæde! Tidt om Dagen var Stuen fuld af Bønder, der spiste deres Madkurve, og Luften derefter var ikke af den bedste, desuden hang Væggen fuld af Klæder. ... Mine Søstre var meget nysgerrige efter at faa at vide, hvad Levemaade der vankede hos Andresens. Jeg tror ikke, at jeg gav ren Besked, thi jeg undsaa mig, fordi den forekom mig saa flov. Om Morgenens fik vi Kaffe og The, en stor Kop af hvert med Smørrebrød, men deri oversteg Kokken Regelen, og senere blev Theen afskaffet, hvad der forresten var lige saa godt for vor Sundheds Skyld. Denne Frokost var omtrent Klokken syv. Vi stod op Klokken sex eller før om Sommeren, lidt senere om Vinteren. Saa længe jeg var den yngste, maatte jeg tidlig op for at lukke op for Gaardskarlen, der var gift og boede paa Plankemaj, og hvis Rabalder paa Gadedøren, naar han blev utaalmodig over at vente udenfor i Kulden, bragte Herren til at prikke paa Væggen og nødsagede mig til at klæde mig hovedkulds paa. Middagsmaaltidet var lidt efter Klokken tolv. Kreutzfeldt og Otzen gik ind først, saasnt de var færdige, gik vi tre, Schmidt, Wienkoop og jeg ind. Hver tog sin Stol, og naar vi rejste os fra Bordet, satte vi den paa samme Sted. Yderst sjældent fik vi friskt Kød til Middag undtagen om Søndagen, da vi fik Kødsuppe og Kødets, der var blevet kogt, til Eftermad. Om Tirsdagen fik vi den omtalte fine Vælling og Levningen af Kødets fra om Søndagen opstegt. De andre

Dage var det alle Slags sure og søde Supper med Pandekager eller Fricassé. Jeg husker ikke, at vi nogensinde har faaet Steg eller Karbonade. Ved Bordet drak vi intet, der laa et Anker med tyndt Øl i Forstuen for Folket, der ogsaa stod os frit, men det smagte os ikke. Der var ingen Mellemmad om Formiddagen, undtagen i Smug ved Kokkens Godhed, som vi dog sjældent gjorde Brug af for ikke at faa hende i Fortræd. Om Eftermiddagen Klokken fire fik vi Smørrebrød uden Kød eller Ost. Klokken 7—8 Nadver, det vil sige Grød og Mælk. Hvedebrød fik vi aldrig. Om Søndagen fik vi Smørrebrød med Kød paa, men ingen Grød. Det var simplere, end jeg var vant til hjemmefra, men der var nok at spise, man led ingen Sult, og jeg blev snart forsonet med Levenaaden. Dog gjorde jeg en Gang Vrøvl, det var vel mod Enden af min Læretid, fordi vi fik Svinefedt paa Brødet i Stedet for Smør, som Fruen tog mig meget ilde op. Den største Skuffelse for mig var min første Jul. Vi fik i Stedet for den sædvanlige Boghvedegrød Risengrød og Æblekage, det var det hele. Juledag fik vi Langkaal og »Schweinrippen«. Herskabet fik Karper Juleaften, som den Gang var Skik i de finere Huse, og er maaske endnu. Herren og Fruen fik noget varmt til Aftensmad Kødspise og undertiden havde de Selskab, dog sjældent mere end et Par Venner. Med Undtagelse af Aftensmaden levede Herskabet ikke bedre end Handelsbetjentene.

Butikken var min første Læreplads. I Begyndelsen var Wienkoop bestandig hos mig, og senere ogsaa, naar der var travlt. Det var ogsaa mit Arbejde at male Kaffen for Butikken paa Pakloftet, at klistre Papirposer og skille Stilkene fra Rosinerne. Paa Kontoret skulde jeg kopiere Breve, men kun de vigtigere Ting, som Herren selv skrev til Hamborg og til Sverige. Tidt skulde jeg gaa paa Posthuset for at aflevere eller hente Breve, i det mindste hver Aften. Indklareringen af Varer paa Toldboden medtog megen Tid, da det var forbunden med saa mange Formaliteter, og man skulde vente paa Kontoret, før man kunde faa Papirerne i Orden og gaa til Pakhuset med dem og faa Varerne eftersat og deres Kvantum fastsat,

saa tilbage til Kontoret for at faa Regningen for Tolden, saa hjem for at hente Pengene og betale Regningen og faa en Afleveringsordre for Varerne. Der var naturligvis mange andre Erinder at forrette i Byen. Nytaarsregningens Udbæring medtog et Par Dage, thi da der ingen Lokalpost var, skulde jeg gaa ikke alene over hele Byen fra Nystad til Havremarkedet, men ogsaa til Udkanterne, Røde Mølle, Papirmøllen o. s. v. — I Førstningen, hele den første Sommer, blev jeg meget træt af at staa hele Dagen i Butikken, det var værre end at løbe omkring i Byen, Men efter den første Sommer blev jeg vant dertil. Plattysk var mig et fremmed Sprog og voldte mig Bryderier. Drengene, der kom i Butikken, gjorde Nar af mit Højtysk oversat fra Dansk, men da der ikke taltes andet end Plattysk i Huset eller af Flensborgerne i Almindelighed, kom jeg snart efter det. Indbyrdes og med Børnene talte Herren og Fruen Højtysk. Fruen var det Plattyske imidlertid mere »ge-läufig«, og hendes Moder — Fru Brix — kunde ikke tale grammatikalsk rigtig. Da Jørgensen fra Broager kom i Lære hos os, talte jeg Højtysk til ham, og Herren og Fruen gjorde det ligeledes. Nu efter over et halvt Hundrede Aars Forløb tales der vel langt mere Højtysk end den Gang. Fruen var meget venlig imod mig i den første Tid, og at jeg senere tabte hendes Yndest, var nok min Skyld. Om Sommeren plejede de at gøre Køreture paa Landet om Søndagen. Wienkoop og Schmidt sagde til mig: »Du bliver vist en Gang indbudt til at køre med ud med Herskabet, thi det blev vi, den første Sommer vi var her.« Ganske rigtig kom den lille Agathe en Søndag Morgen til mig og sagde: »Hanssen, Du sollst mit uns ausfahren heute«. Denne lille Pige havde straks udkaaret mig til sin »Liebling«, vel for at faa Rosiner og andre Slikkerier af mig, i Butikken, og da jeg havde været der nogle Aar, kom hun tidt om Aftenen ind paa Kontoret for at faa mig til at hjælpe sig ved hendes engelske Arbejder for Skolen. Køreturen gik hin Søndag i to Vogne til Otzens Forældre, jeg tror i Grundtoft Sogn. Otzen var naturligvis med. Hvad der især tildrog sig min Opmærksomhed paa Turen, var de mange Storkereder i Byen Grammerup, ikke færre end elleve talte jeg paa en Bondegaards Bygninger.

Det var en lang Dag at være i Tøjet fra Kl. 6—7 om Morgen-
nen til Kl. 10 om Aftenen. Arbejdet var rigtignok hverken an-
strængende for Hoved eller for Krop, men jeg havde ingen Fri-
timer. Søndag Morgen til Kl. 10 var Butikken aaben, og kun
lukket under Morgen- og Eftermiddagsgudstjenesten. Søgnin-
gen om Søndagen var ikke stærk, men en af os maatte dog al-
tid være ved Haanden, enten paa Kontoret, hvorfra man gen-
nem en Rude kunde se ud i Butikken, eller i »Bauernstube«.
Kun hver tredie Søndag Eftermiddag havde jeg fri, men jeg
følte ikke det Bundne, da jeg ingen Bekendtskaber havde i
Byen, og saaledes kun kunde gaa en ensom Spadseretur. Om
Sommeren gik det sædvanligt til »Marienhölung«, hvor der
gaves Koncert Morgen og Eftermiddag. I Jordbærtiden (men
ikke min første Sommer) gik vi tidlig om Morgen (om Søn-
dagen) til et Beværtningssted i Adelbylund, hvor vi spillede
Kegler og fik Jordbær med Fløde, vi maatte være hjemme igen
Kl. 7 eller 7½. Otzen og de to andre havde flere Bekendte, som
de besøgte, og af hvem de besøgtes om Aftenen eller Søndag
Eftermiddag, og vor »Bauernstube« var tidt fuld af unge Folk
og Tobaksrøg. Derved blev jeg bekendt med nogle af mine Kol-
legers Venner, men selv gjorde jeg ingen Bekendtskaber, jeg
havde ingen Venner efter seks eller syv Aars Ophold i Flens-
borg undtagen Schmidt. Otzen kunde jeg ikke lide saa godt
Jeg havde aldrig været som Gæst i nogen Familie, aldrig haft
nogen Omgang med eller talt med Damer eller dannede Kvin-
der udenfor den snævre Huskreds, hvor jeg naturligvis ikke
behandlede som Lige. Skylden dertil laa ikke alene i den
Tids Forhold, men ogsaa i mit indesluttede Væsen, det har al-
drig været mig, der gjorde første Skridt til Bekendtskab. Til-
bageholdenhed, Ensomhed eller i det mindste Ulyst til at være
meget i Selskab og larmende Forsamlinger har altid været et
Træk i min Karakter, og nu i min Alderdom er det end mere
udpræget. Jeg er ordknap i Selskab og efter kort Tid længes
jeg efter at være alene med mine egne Tanker og Erindringer.
Det er vel denne Egenskab, der har været den nærmeste Grund
til, at jeg aldrig er blevet gift. Vel har jeg hele mit Liv igen-

nem følt Trang til at elske og elskes af det andet Køn, men ikke til at søge en Ledsagerinde og gifte mig, uden at Kærlighed drev mig dertil. Saaledes følte jeg ikke nogen Tomhed eller Kedelighed ved mit monotone, trivielle Liv i Flensborg. I Førstningen længtes jeg efter Hjemmet, jeg var jo kun lidt over femten Aar gammel, og havde været saa lidt ude blandt Folk, men snart fandt jeg mig i min Omgivelse. Bøger var altid min Tilflugt og min kæreste Underholdning. Hvad der har forøget min naturlige Tilbageholdenhed har været min Mangel paa højere Skoledannelse, og at jeg skulde udtrykke mig paa et fremmede Sprog, først i Flensborg, siden, da jeg kom til San Francisco. Jeg undsaa mig for at tage Del i Samtaler af Undseelse for at begaa Sprogfejl og af Selvbevidsthed, at jeg ikke besad den fornødne Kundskab og Dannelse til at blande mig i Samtaler.

Den første Vinter gik jeg to Gange om Ugen om Aftenen til Pastor Holdt, Præst ved den danske Kirke, der havde givet Otzen dansk Undervisning. Fader var meget beredvillig til at betale ikke alene for Sprogtimer, men ogsaa hvad der udfordredes til at klæde mig tilbørligt og smaa Udgifter. Fader fortalte Skolelærer Møller, at jeg fik Privattimer om Aftenen i Sprog. »Engelsk eller Fransk«, spurgte Møller, »Nej, kun Tysk«, svarede Fader. »Ja, det kunde han jo, førend han kom fra mig« sagde Møller. Dette var imidlertid ikke Tilfældet, thi skønt jeg forstod alt, hvad jeg læste, var det dog helt anderledes, naar det kom til at skrive eller tale Tysk. Jeg husker endnu den Skamfuldhed, jeg følte en Aften ved en grov Sprogfejl. Jeg blev sendt af Kreutzfeldt eller Otzen til et Lejebibliotek, der holdtes af en Madam Hohl, en afrakket Skuespillerinde af nogen Berømthed, for at ombytte en Bog. Jeg overrakte Bogen til Madam Hohl og sagde: »Und dann sollte ich gern der zweite Band haben«. Fejlen faldt mig ind, saasart Ordet var ude af Munden, og jeg følte saa ved det, fordi jeg saa et let Smil flyve hen over en Dames Mund, der sad ved Bordet og syede. Senere bildte jeg mig ind, at jeg talte Tysk som en Tysker. Da jeg opholdt mig i Hamborg i April-Maj 1850 førend min

Afrejse til San Francisco, sagde jeg en Gang til en Købmand, at han vist ikke kunde høre paa mit Maal, at jeg var Dansk. »Nej«, svarede han tørt, »De taler som Flensborgerne«. Det var nok den anden eller tredie Vinter, at jeg begyndte at tage Privatundervisning i Engelsk. Min første Lærer var en rødhaaret, spinkel lille Englænder, der var i stadig Pengeforlegenhed. Honoraret var vel en 12 Skilling eller maaske en Mark Courant i Timen. Jeg havde to Timer om Ugen fra 8—9 om Aftenen. Han begyndte straks med at lade mig læse i en af Marryats Romaner, og gav mig Grammatik for som Hjemmearbejde. At min Udtale og Accent er blevet temmelig god, skylder jeg vel til Dels den Omstændighed, at min første Lærer var en indfødt Englænder. At kunne tale et fremmed Sprog uden Accent beror imidlertid paa en medfødt Gave, til Dels ogsaa paa Ligheden mellem det fremmede Sprogs Ordlyd med ens Modersmaal. Saaledes har jeg aldrig hørt en Tysker tale Engelsk uden at røbe sit tyske Modersmaal, og en Franskmand har endnu større Vanskelighed ved at tilegne sig den engelske Accent, især er Artiklen »the« og Udtalen af »the« en Anstødssten for ham. Tyskeren udtaler Lyden for blødt som »de«, Franskmanden for hvislende som »sze«. Danske taler i det hele bedre Engelsk end Tyskere og Fransk mænd, dog ikke saa frit for Accent som Russere og Polakker, men Kinesere og Japansere, der har lært Sproget tilbunds, taler det næsten som en Indfødt. Efter Woodall det var Lærerens Navn — havde jeg en Rathgen, en født Flensborger, men grundig i Sproglæren og selve Sproget, skønt han ikke talte det med mig. Ved at læse, hvad engelske Bøger og Blade jeg kunde faa fat i og lære Glosserne udenad, bragte jeg det saavidt, inden jeg rejste fra Flensborg, at jeg forstod de fleste af de sædvanlige forekommende Ord og kunde læse en Bog uden at bruge Ordbogen ret tidt, men jeg havde aldrig haft Lejlighed til at tale Engelsk, før jeg landede i San Francisco. Det kom saa paa en Gang uden at falde mig svært. Den sidste Vinter, jeg var i Flensborg, 1849 50, begyndte jeg med Timer i Fransk af en tysk Bogholder hos P. P. Schmidt, der havde givet mig og Todsens (hos Heinrich

Christiansen) et Kursus i dobbelt eller italiensk Bogføring, men det var kun i et Par Uger, og hvad jeg véd af Fransk, er erhvervet ved Selvundervisning, men jeg kan ikke magte Nasal-lyden, undser mig derfor ved at tale det, uden at jeg er tvungen dertil, og er saaledes ikke kommen vidt med at tale Sproget, skønt jeg forstaar mere af, hvad jeg læser, end Englændere, jeg har været sammen med i Frankrig, og der magter at føre en Samtale paa Fransk, selv om de ogsaa begaar mange Fejl saavel i Udtale som i Grammatik. Af stor Nytte blev mig imidlertid den teoretiske Indsigt, jeg erhvervede mig i dobbelt Bogføring, thi derved blev det mig muligt at faa Plads som Bogholder i Shanghai.

Saaledes var mine Aftener i Flensborg vel optagne med Sprogstudier, dertil har jeg altid haft stor Lyst. Jeg gik sjældent til et Værtshus eller en Knejspe i Byen selv, kun om Søndagen, naar jeg var ude at spadserere, fik jeg et Glas Grog i Marienhölung, Bellevue eller Slukefter. Schmidt og Wienkoop derimod gik tidt til et Gæstgiversted ved Søndertoiv, hvor der var Billard, og hvor de traf sammen med Bekendte, og de maa have brugt temmelig meget i Aarets Løb til Fortæring. Otzen havde flere Bekendte i Byen, til hvem han gik, eller de besøgte ham. Kreutzfeldt var hver Aften efter Kl. 7½ i Klubben »Concordia«, hvis Medlemmer var de højere staaende Kommiss'er eller Kontorister hos Andreas Christiansen, Fr. Momsen, Agent Jensen, Gorrison og andre Grosserere. Jeg var saaledes tidt alene paa Kontoret om Aftenen fra Kl. 7½—10, og dette var min Tid til at øve mig i Engelsk, jeg skulde rigtignok ogsaa passe Butikken, men der var sjældent nogen Søgning om Aftenen. Herren var en Gang om Ugen i Klubben »Harmonien«, den Gang den fornemste i Flensborg, og jeg maatte da som Yngste sidde oppe, til han kom hjem. En Aften, det var vel et Par Maaneder efter at jeg var kommen der, var han sildigere end sædvanlig, vist længe efter Midnat, jeg var faldet i Søvn og havde ikke hørt, at han (kom ind), førend han talte til mig. Han var ganske venlig, fortrød maaske, at jeg skulde sidde oppe saa længe, og spurgte, om Fader snart kom til Byen. Men Wien-

koop blev det nok betydet, at han ikke maatte lade mig sidde oppe alene. Herren var i det hele meget let at omgaas med, det var sjældent, at der faldt et haardt eller uvenligt Ord fra ham, og i Forretningen var vi næsten lidt for meget uden strengt Opsyn. Den gamle Gaardskarl Hans havde været hos Faderen og blev hos os, indtil han døde. To Karle, Andreas og Marcus, der kom til os i 1847, tror jeg, var endnu hos Sønnen i 1873. Andresen havde faaet en god Medgift med Konen, men fra Faderen var der nok ikke stor Formue. Da han selv førte de vigtigste Bøger, har jeg ingen Idé om, hvad der fortjentes om Aaret, det kan ikke have været meget ved Butikken og Kolonialvarer, da disse Grene ikke dreves med nogen Fynd, derimod maa Tømmerhandelen og Destillationen have været indbringende. Han var selv ingen ivrig Forretningsmand, hjalp aldrig med paa Kontoret, kom højst sjældent paa Koloniallageret. Hans Syssel var at tale lidt med Kunderne, at skrive de faa Breve, der veksledes med Huse i Sverige og i Hamborg, og holde Kassen. Hver Formiddag gik eller red han til Trælageret i Nystad og kom tilbage til Middag Kl. 12. Om Eftermiddagen var han i Haven om Sommeren, eller gjorde eller modtog Besøg, holdt Passiar med to Mæglere, der kom regelmæssig om Morgenen og om Eftermiddagen. Den ene hed Hans Lorenzen, var Kolonialmægler, havde lært hos den gamle Andresen, og han og Andresen var Dus. Lorenzen var efterladende og havde det meget smaat. Søndag Eftermiddag var han altid i »Bauernstube« og fik sin Aftensmad hos os. Om Hverdagen om Eftermiddagen drev han tidt i hele Timer omkring i Gaarden eller talte med os ved Butikken. Imod de 48, da den slesvigs-holstenske Strid blev skarpere, havde han og Andresen tidt en Dyst. Andresen var Slesvig-Holstener og preussisk Konsul, Lorenzen var ivrig Dansk. Andresen tog det altid gemytligt og morede sig med at gøre Lorenzen vred, der saa trykkede Hatten paa Hovedet og foer ud paa Gaden med knubbede Ord, kun for at komme igen et Par Timer senere, og tale med Andresen, som om der intet var passeret. Lorenzen levede endnu for 8 eller 10 Aar siden, da han blev langt over 80 Aar gammel. Til

det sidste var han ivrig Dansk, men i de senere Aar var hans Aandskræfter meget sløvede. Den anden Mægler, Christian Hansen, havde med Sprit at bestille. Han var ogsaa privilegeret. Om Morgenen og om Eftermiddagen kom han altid ind i Butikken. Der var altid en Flaske med Rødvin for nogle af vore Kunder fra Landet, hvoraf vi skænkede dem et Glas. Hansen tog sig en Slurk fra Flasken baade For- og Eftermiddag, efter først at have kigget rundt, at hverken Fruen eller Herren var i Farvandet, saa tog han en Cigar ud af Kassen og gik sin Vej. Hans Lorenzen fortalte gerne om Flensborgs Handel i de gamle Dage, førend Norge adskiltes fra Danmark og de glimrende Forretninger, der gjordes i Krigsaarene under Kontinentalspærringen imod England ved at smugle over Tønning. Handelen paa Norge var især med Brændevin og var meget livlig. Det var den Gang, at de gamle Flensborghuse tjente deres Velstand og Rigdom, Christiansen, Gorrisen og flere andre. Den vestindiske Handel, der endnu i 1836 var i Flor, tabte sig mere og mere eftersom Vestindien forsynedes med Mel, Smør og andre Landsprodukter billigere fra De forenede Stater, og de i gammel Stil arbejdende Sukkerkogerier ikke kunde konkurrere med de nyere Fabrikker i København, Itzehoe og andre Steder. I 1843 bestod endnu følgende Sukkerkogerier: C. W. Kracke, H. P. Schmidt, Christiansen & Jensen, Hans Nielsen, I. P. Ingversen, C. G. Brix. Dog afgik endnu i December 1849 eller Foraaret 1850 Vestfarere til Vestindien, thi jeg husker, at jeg gik med Petersen og Todsén (hos Heinr. Christiansen) med en Kaptajn, vi kendte, til Holnæs en Søndag og blev landsat der, hvorfra Heinr. Christiansens Vogn kørte os tilbage til Flensborg. Foruden denne Handel var det Grønlandsfarten, der i Fyrreerne endnu betalte sig godt og dreves for det meste i gamle Vestfarere. Mandskabet kom fra Vesterhavets Øer, de fik smaa Maanedspenge og en vis Andel i Fangsten, Rejsen varede fra Marts til August. Andreas Christiansen, hvis Forretning var sunket ned til to Oliemøller, udrustede i Forening med Agent Jensen to Sydsøfarere for Hvalfangsten, men Udfaldet maa have været ugunstigt, thi jeg tror ikke, at de gjorde mere end en Rejse.

Derefter sendte de et Skib til Singapore, der kom til Flensborg med en Ladning »Strade Produkter«. Rejsen gentoges, men Foretagendet kunde næppe konkurrere med Hamborg. Olie-møllerne blomstrede endnu i Fyrreerne, foruden Vejr-møllerne var der nogle Dampmøller. Jernstøberiet i Nystaden anlagdes i Begyndelsen af Fyrreerne og tilhørte Dittmann & Jensen. Den første var praktisk Ingeniør og blev siden gift med Senator Brix' yngste Datter, Søster til Fru Andresen. Jensen var Agent Jensens ældste Søn. I Nystad var der ogsaa et Saltraffinaderi og i Angelbogade en Rismølle, og disse Anlæg indbefattede omtrent, hvad der den Gang var af Fabrikker i Flensborg. Storhandelen dreves ikke alene af Grosserere, men ogsaa af Huse som Peter Nicolai Hansen og Laue Bang, der tillige havde Butik. Disse to Huse drev en udstrakt Handel med Kolonialvarer, og havde deres Rejsende over hele Slesvig og Jylland. Det har ofte undret mig, hvorledes de kunde konkurrere med Hamborger Huse, da de dog fik deres fleste Varer fra Hamborg, men den Gang besøgte Hamborger Handelsrejsende kun de større Købstæder og de mest ansete Huse.

I de Dage kendte man ikke til Sommerferier undtagen for Skolerne. Man arbejdede fra Morgen til Aften hele Aaret igennem, men om Søndagen var der vel mere Sabbatshvile, end der er nu til Dags. Uden Jernbaner, end ikke Chausseer og kun faa Dampskibe var det besværligt og bekosteligt at rejse. Kun de Rige kunde rejse udenlands, en Rejse til Hamborg var en Begivenhed i selv en Flensborgers Liv. De sædvanlige Rejsende, for det meste Handelsrejsende (commis voyageurs), tog med Personposten, der gik (tror jeg) to Gange ugentlig fra Hamborg til København og omvendt. Personvognen rummede vel kun 6—8 Personer, men Postmesteren eller Postholderiet (efter 1844) skulde stille saa mange Bivogne, som der var Rejsende til. At rejse med Ekstrapost var betydelig hurtigere, og selv denne Befordring var langsom — en Mil i Timen, hvis jeg husker ret —. Chausseen mellem Flensborg og Husum var færdig, nogen Tid efter at jeg kom til Flensborg, Linjen sydpaa til Slesvig og Rendsborg et Par Aar senere, og nordpaa til Aabenraa over

Krusaa begyndte vel i 1847. Da Loven om Chausse-Anlæg var blevet vedtaget omkring 1840, sagde Fader, at Linjen Sønderborg til Flensborg vilde ikke begyndes før om 25 Aar, det blev dog vel kun 15 Aar, førend den var i Stand. Imellem Sønderborg og Flensborg vedligeholdtes Forbindelsen ved en Dagvogn, der kørte fra Sønderborg om Morgenen og returnerede den følgende Dag. Den ejedes og kørtes i flere Aar af en skeløjet Formand ved Navn Peter Nit, hvis Vogn og Heste var af de usleste. Fader fik alle sine Varer tilvands til Stængerodde, og om Vinteren, naar Fjorden var tilfrossen, sendte han to eller tre Vogne afsted, en Vinter over Isen fra Nybølnor. Jeg fik Tilladelse til at rejse hjem paa mit første Besøg i Pinsen 1844, og tog med et Dampskib, der gik til Kiel Fredag Eftermiddag før Pinse. Jeg og en anden Passager sattes i Land ved Bruunsnæs, og derfra gik jeg til Nørremølle. Min Rejsekammerat var en Elev fra Latinskolen, en Præstesøn fra Als, hvem jeg var blevet bekendt med hos Julius Momsen, vi fulgtes ad til Broager. I en Kro i Stenderup fik jeg et Glas Mælk, der kostede en Sexling, men jeg betalte en Skilling og tog ikke imod Sexlingen til Krokonens Forundring. Det var med blandede Følelser af Vemod og Glæde, at jeg igen gik den kendte Vej ned ad Sottrup, og saa de kendte Huse og Lykker. Nørremølle forekom mig saa lille og lav, da mit Øje var blevet vant til de højere Huse i Flensborg, ligeledes syntes Afstandene meget mindre, end de var i mine Drengerindringer, f. Ex. Almindig Skoven og Jakob Bødkers Hus syntes at være saa nær ved imod før. Moder var især glad ved at se mig igen. Jeg ved ikke, om det var den første eller anden Sommer, at hun kom med Fader til Flensborg for at se, hvor jeg var, og hvordan jeg havde det. Hun sad hos mig i Butikken den meste Eftermiddag, og hendes Kniplings Hovedtøj var noget usædvanligt at se i Flensborg, thi i Angel og mod Nord var Fruentimmernes Dragt og Hovedbeklædning allerede den Gang den samme som i Stæderne. Jeg skrev i Begyndelsen paa Tysk til Fader, men efter nogen Tid bad han mig om at skrive paa Dansk, da Moder

ikke forstod Tysk, og ikke estimerede Brevet, om hun ikke fik mine egne Ord. Naturligvis skrev jeg derefter kun Dansk.

Mit næste Besøg var til Søster Ancatrins Bryllup i Maj 1845. Bryllupsdagen var, som sædvanlig paa den Tid, en Fredag, men det traf sig saa uheldigt, at Wienkoop skulde hjem, til Session tror jeg, den samme Uge, og saa kunde jeg ikke undværes før om Søndagen. Det fortrød mig meget, og Fader var meget ilde tilfreds med, at jeg ikke kom. Flere Gange paa Bryllupsdagen fortalte han mig, gik han op paa Mølleloftet for at se, om jeg ikke kom. Da der ingen Dagvogn gik om Søndagen, maatte jeg gaa tilfods og begav mig paa Vejen lidt efter Klokken 4 om Morgenen, paa et Smørrebrød og et Glas Akvavit i Stedet for Kaffe. Otzen gik med mig til Mørvig, hvorfra jeg fulgte Stien til Lyksborg og derfra til Holnæs og over til Brunsnæs, saa at jeg kom til Nørremølle hen paa Formiddagen. Vi havde et lystigt »Knoggilde« Mandag Eftermiddag. Der var af Opvartningspigerne: Stinne fra Dalen, siden gift med Jes Lorenzen, Peter Iversens Marie, Maren Kjær, Marie Andresen (senere min Svigerinde), Hans Jørgen og mine Brødre og Søstre. Jeg husker, at vi ledsagede de Snogbækker Piger op ad Vejen Arm i Arm syngende af alle Kræfter. Mit tredie Besøg var den følgende Jul. Juleaftensdag, længe før det var lyst, gik jeg ud over Krusaa efter Kollund til Sønderhav og saa over Rinkenæs og Graasten, Avnbøl, Sottrup til Nørremølle. Det var en klingende Frost, og en smuk klar Dag, saa at jeg ikke følte mig det mindste træt. Mine Brødre var ved at feje Gaardspladsen. Mit Besøg var en Overraskelse, men man havde set mig fra Dagligstuen, og snart aabnedes Køkkenvinduet af Moder, der spurgte, om det ikke var Hans Peter. En af Helligdagene var vi om Aftenen hos Hans Christian Andresens, da vel allerede den Gang Hans Jørgen og Søster Anna, Broder Chresten og Marie var hinanden gode, om ikke forlovede. Den følgende Januar — 1846 — døde vor kære Moder efter kun et Par Dages Sygeleje. Fader havde skrevet til mig, at Moder var hlevet syg, og jeg ventede paa Brev en

Dag eller to senere, da Brevbæreren kom over Gaden, foer det mig ind, at han havde et Sørgebrev, og kort efter at han havde aflagt Brevet paa Kontoret, kaldte Andresen mig ind, og meddelte mig saa skaansomt som muligt og med megen Deltagelse Efterretningen om min Moders Død, som Fader havde skrevet om til ham. Jeg fik Tilladelse til straks at rejse hjem og blev hjemme en otte Dage. Fader forvandt aldrig Sorgen, og Længselen efter at genforenes med sin bedre Halvdel svækkede vistnok hans Livskraft og gjorde ham til et let Bytte for den Sygdom, der endte hans Liv to Aar senere. Jeg husker ikke, om det var den følgende Sommer eller i Juli 1847, at jeg gjorde et kort Besøg i Hjemmet for at se vor Kusine Minna Hanssen fra Hamborg og Kitty, Enken efter Jens Jørgensen Hanssen. De kom en Søndag Eftermiddag med en Søn af den gamle Ahlmann paa Graasten, hos hvem de var i Besøg. Anna Hanssen var ogsaa med, hun var den Gang i »Rauhes Haus« ved Hamborg og forlovet med Hansen. Julen 1847 var jeg ogsaa paa Besøg i Hjemmet, men om dette husker jeg intet stort, undtagen at det gjorde mig ondt siden efter, at jeg behøvede saa mange Penge til at klare mine Nytaarsregninger, thi jeg mærkede, at Fader maatte laane nogle af Søster Anna, for at give mig, hvad jeg manglede, der dog ikke var mere end en 70 Mark Courant. Fader blev syg i Februar, jeg kom hjem et Par Dage, før at han døde, men Livsguisten var kun svag, og der var intet Haab om at han kunde komme sig. Han døde den 17. Februar 1848 og blev jordet den 24. Februar. I de samme Dage blev Pastor Hansen i Notmark udnævnt til Biskop over Als og Ærø. En Maaned senere udbrød det slesvig-holstenske Oprør, og vi kunde næsten anse det for en kærlig Guds Styrelse, at Fader gik hjem forinden og forskaanedes for de tre bevægede Aar 1848—50.

Mine fem Læreaar var omme den 1. Maj 1848. I disse Aar fik jeg naturligvis intet Salær, men det var Andresens Skik at give sine Lærlinge en Julegave, hvis Størrelse i Almindelighed rettede sig efter Tjenesteaaarene. Jeg fik første Jul 2 Specier, anden Jul 4 Specier, tredie 8 Specier, fjerde 16 Specier, hvad jeg fik den femte Jul, husker jeg ikke, men det var næppe

32 Specier. Der blev ikke sagt noget om, at jeg kunde blive, efter at min Læretid var omme, men jeg blev gaaende og fik et Salær af 100 Daler Courant for første Aar. Paa Grund af, at jeg vel ikke ansaas for legemlig stærk nok til at være ved Træ- og Brændevinslageret, blev jeg ved Butikken, paa Varelageret og paa Kontoret. Jørgensen fra Broager kom snart fra Butikken til Gaarden (»Hofgesell«), og efter ham havde vi en lille Nordmand fra Trondhjem, hvis Onkel var en Kaptajn Braderup i Kollund. Thomsen, det var hans Navn, var vant til et flottere Liv end vi andre, der var opvoksede i jævne Kaar paa Landet. Han syntes ikke om det Arbejde og den Levemaade, som han havde at finde sig i hos Andresens, og da Oprøret brød ud i Marts 1848, var han glad for et Paaskud til at slippe bort og rejse hjem til Trondhjem. En yngre Broder af Andreas Otzen, ved Navn Heinrich, tog Thomsens Plads. Ham kunde jeg ikke godt lide. Han blev i senere Aar vidtløftig og forsvandt i Tredserne. Hans Klæder fandtes et Sted ved Elben, men det formodedes, at dette kun var en List til at bibringe Folk den Tro, at han havde druknet sig, og at han var rejst til Amerika. Wienkoop udvandrede til Amerika, hvorfra han kom tilbage paa Besøg i Halvfjerdserne og besøgte Fru Andresen. Af mine Kolleger hos Andresens blev Kreutzfeldt Mægler, Schmidt kom til Biehls Enke, Træhandel, Jørgensen til Dethl. Jørgensen, A. Otzen etablerede sig i Firma Boysen & Andresen, hvorfra han trak sig tilbage for en fire eller fem Aar siden, og er den eneste endnu levende. De andre tre døde i Tredserne. Andreas Otzen døde 1903 efter flere Aars Svagelighed.

Da jeg kom tilbage til Flensborg modtoges jeg af Nyheden om Revolutionen i Paris og Louis Philips Fordrivelse. Snart greb Bevægelsen om sig i Tyskland, Italien og Polen og den 24. Marts begyndte det slesvig-holstenske Oprør. Fra Rendsborg og Slesvig kom der et Antal Officerer til Flensborg for at begive sig til Danmark, nogle af holstensk eller sydslesvigsk Fødsel vaklede, og kun faa af dem blev deres Ed tro og rejste Nord paa, de fleste vendte tilbage til Rendsborg og Slesvig og næsten alle de menige Soldater. Det varede ikke længe,

før slesvig-holstenske Tropper kom til Flensborg med Prinsen af Nør som Anfører. Hertugen af Augustenburg med sine to Sønner kom ligeledes til Flensborg. Prinsen blev indkvarteret hos Andresens med sin Kok og Tjener. Forbindelsen Nordpaa blev snart afspærret, det hed, at danske Tropper var i Anmarch saavel fra Jylland som fra Als. Det var en bevæget Tid, men det forekom mig, som om det ikke kunde føre til Krig for Alvor. Træfningen ved Bov Søndag den 9. April bragte os imidlertid Begyndelsen af Krigens Rædsler. Jeg var til Formiddags-Gudstjeneste i Nicolaj Kirke, og førend den var forbi, hørte vi Kanonernes Dundren fra Fjorden. Det var fra danske Kanonbaade, der beskød Chausseen ind efter Wassersleben. Førend jeg kom hjem fra Kirken, var Slesvig-Holstenerne allerede paa Tilbage tog, der snart blev til vild Flugt Syd paa. Friskarerne var de Sidste, og af dem faldt der flere i Nystad. Om Eftermiddagen gik jeg ud i Nystad, der hentedes Friskarer ud af Vejr møllen, og en dansk Dragon laa død i en Sidegade. Nogle Dage før Træfningen kom Julius Momsen til mig for at faa at vide, om han kunde komme igennem til Snogbæk. Han var den Gang Student i Bonn. Jeg har ikke set ham siden. De tyske og slesvig-holstenske Flag, der fra den 24. Marts havde flagret fra de tysksindedes Huse, toges ned, og Dannebrog vajede fra langt flere Huse især i Norden af Byen. Andresen, der var preussisk Konsul, havde haft det preussiske Konsulats Flag saavel som det tyske, (die schwarz-rot-goldene Fahne), udstukket fra øverste Etages Vinduer. Fjorten Dage senere havde Bladet vendt sig. De Danske var blevet slaaet af Preusserne ved Dannevirke og retirerede Nordpaa og til Als i ligesaa vild Fluot som Slesvig-Holstenerne Syd paa. De første, der kom, trætte og udmattede, havde næppe lagt sig til Hvile, før der blev gjort Alarm, og de maatte afsted igen. Jeg gøs ved at se en Kanonvogn køre i flyvende Galop forbi Andresens, thi den styrede lige imod en af Brøndkasserne midt paa Gaden, men Kudsken undgik behændigt Sammenstødet. Imod Aften red en dansk Kaptajn fulgt af to Jægere ned ad Gaden, og sagde, da han red forbi os: »Disse to er de sidste af mit Kompagni«. --

I flere Uger havde jeg ikke hørt hjemmefra, indtil i Maj Broder Henrik kom ud for at hente Varer. Hele Sundeved var da besat af tyske Forbundstropper med Undtagelse af Dybbøl. Saa kom Slaget ved Dybbøl den 5. Juni og senere Vaabenstilstanden. — I December 1848 var jeg rejst med Dagvogn for at bivaane Broder Henriks Bryllup i Nørremølle. Ved Værtshuset i Krusaa blev jeg standset af en lille tysk Skomager, der fungerede som Spion og Angiver og en badensisk Infanterist paa Mistanke om at ville drage til Als. Jeg blev ført tilbage til Flensborg til Raadhuset, men Andresen klarede snart Sagen, og jeg blev fri til at rejse igen. Da jeg kom til Nørremølle sent om Aftenen, havde Rygtet fortalt, at jeg var blevet arresteret, og man var blevet noget bekymret derover.

Krigen begyndte igen i 1849 med Ulykken ved Egernførde, der gik alle de dansksindede i Flensborg meget nær, thi det var den danske Flaade, de var stolte af, og at et Linieskib og en Fregat skulde sprænges i Luften og tages af Strandbatterier, kunde ikke begribes. Den Andresenske Familie havde altid været slesvigholstensk sindet, men Andresen var ikke exalteret og var ingen »Dänenfresser«. Fruen og Børnene derimod gjorde tidt Bemærkninger, der saarede min Nationalitetsfølelse, og saaledes var jeg siden Oprørets Udbrud undertiden meget ærgerlig og mismodig. Der manglede kun en Anledning til, at denne Stemning kunde volde en Eksplosion, og denne kom imod Slutningen af Maj 1849. Andresen havde givet mig nogle Penge, som skulde tælles efter — Courantskillinger —, af hvilke 10 Daler eller 480 Skillinger fyldtes i en Papirspose. I en af disse manglede der nogle Skilling. »Tæl dem efter igen«, lød Svaret, da jeg meldte det til Andresen. »Jeg har talt dem, og det maa være rigtigt«. Det gjorde jeg, men Resultatet blev det samme. Da Andresen kom hjem fra Nystad Trælager, sagde jeg, at der rigtignok manglede saa mange Skilling. Hvad Svar han gav, husker jeg ikke saa lige, men det var Gnisten til Krudtet. »Glauben Sie denn, dass ich die Schillinge gestohlen habe«, var mit Udraab. Andresen blev kridhvid og sagde blot pegende paa Kontordøren: »Da ist die

Tür!« Jeg tog det som en Afskedigelse og gik hen i »Bauernstube«, pakkede mine Sager sammen og efter et Par Timers Forløb gik jeg hen til Andresens aabne Kontordøren og sagde: »Adieu, Herr Andresen«. »Gaar De«, sagde han, »det var ikke saaledes, jeg mente det«, vedblev han, da jeg indvendte, at han havde vist mig Døren, »thi jeg kunde ikke jage Folk bort saaledes, men Dig gør det nu vel ikke noget at miste en Plads, og saa vil jeg betale Dig Dit Salær til i Dag«. Jeg burde have handlet med mere Besindighed og Ærbødighed, men der skulde vel være et Vendepunkt i mit Liv, og maaske baade Andresen og jeg var i dette Øjeblik under højere Indflydelse. De fleste Folk i Huset var bestyrtede over det pludselige Uvejr, og fortrød, at jeg gik bort paa den Maade. Da Sundeved var besat af tysk Militær, medens Sønderborg, Als og Dybbøl Skanse holdtes af de Danske, var der ingen Vogubefordring fra Flensborg til Sundeved, og jeg tog derfor Kvarter i et Gæstgiversted — Herzogs — ved Havnen for et Par Dage, indtil jeg kunde gaa med Skipper Hansen til Graasten. Fra Graasten gik jeg til Fods over Avnbøl til Sottrup, hvor jeg blev anraabt af en Skildvagt udenfor Peter Lorenzens eller den Gang Jørgen Alexandersens Hus. Der var tre oldenborgske Officerer i Indkvartering foruden mange Menige i Laderne. Paa Grund af de mange Soldater var der hele Dagen god Søgning ved Butikken, og i de to Maaneder, jeg var i Nørremølle, var jeg til Nytte ved at forestaa den. Mine Brødre Henrik og Christen var hjemme men havde nok at bestille ved Landvæsenet. Der forefaldt ingen Træfninger, hverken Udfald eller Angreb ved Dybbøl i Sommeren 1849, det var som en stiltiende Vaabenstilstand i Sundeved, skønt Slaget ved Fredericia den 6. Juli viste, at det var endnu Alvor med Krigen i Jylland. Imod Enden af Juli efter Afslutningen af Vaabenstilstanden begyndte de tyske Tropper at trække sig tilbage, og det hed da, at det unge Mandskab skulde indkaldes af den provisoriske Regering. For at undgaa dette, besluttede Hans Jørgen Andresen og jeg at flygte til Als. Hans Jørgen, der var forlovet med Søster Anna, opholdt sig hemmeligt den hele Sommer dels i Nærheden af

Ravnskobbel, dels hjemme. Det var en mørk, men stille Aften i Begyndelsen af August, at vi gik gennem Skoven til Sandbjerg for at blive sat over fra Møllen til Rønhav. Søster Anna ledsagede os et Stykke ind i Skoven. Vi skulde gaa varsomt for ikke at blive hørt af den tyske Skildvagt, der stod ved Pafæet ikke langt fra Slusen. Da vi kom til Møllen, gjaldt det om at faa Baaden fra Mølledammen halet over Dæmningen ned til Stranden uden at gøre Støj. Jeg husker ikke, om det var Broder Henrik eller Jørgen, der hjalp Hans Jørgen og Møllersvenden ved dette Arbejde. Denne sidste roede os over. Da vi kom tæt ind mod Land, hørtes Aareslagene af den danske Skildvagt, der tilraabte os, men man lod os komme i Land og vi tilbragte Resten af Natten i en Soldaterhytte. Niels kom over til Sandbjerg og fik Baaden halet tilbage til Mølledammen uden at det mærkedes. Efter at vi var blevet førte til Sønderborg og forhørte af Kommandanten, begav vi os til Ulkebøl, hvor vi boede i nogle Dage hos Jørgen Iversen, hvis Kone var, tror jeg, Hans Jørgens Moster. Vi besøgte Søster Ankatrin i Broballe og var der et Par Dage. Paa Tilbagevejen gik vi ogsaa til Tandslet og besøgte Farbroder Christian og gamle Bohnefeldts yngste Datter, der var gift med en Bonde i Byen. Da der ikke var Udsigt til snart at komme tilbage til Sundeved, blev Tiden os lidt lang, og vel Hans Jørgen mere end mig, da han grublede over, hvordan Stedet hjemme skulde bedrives, og Høsten bjerges i hans Fraværelse. Vi var de første, der flygtede over til Als, men efter nogle Dages Forløb kom man i Hobevis, da en dansk Kanonbaad i Sundet tog imod alle, der kom, og de tyske Tropper ikke gjorde nogen Hindring. Jeg undsaa mig ved at ligge Jørgen Iversens til Last, men mest var det vel min Rejselyst, der bestemte mig til at stikke over til Fyn. Broder Christen havde sagt mig, at der var Penge tilgode hos en Slagter, som jeg kunde indkræve, hvis jeg behøvede mere, end jeg tog med mig fra Nørremølle. Saa sagde jeg Farvel til Hans Jørgen og tog med Dampskibet til Svendborg. Der boede jeg i et Slags privat Gæstgiversted hos en Fru Børgesen, en Enke med to Døtre. Foruden mig boede der

en Portrætmaler i Huset og en tyk og fed Holstener-Drejer med Kone og Barn. Denne var nok en Dagdriver, og der var et Par unge Handelsbetjente uden Emploi, der boede i Huset og vare gode Selskabsbrødre, men noget flotte. Maleren tog mit Portræt i Olie, det lignede ikke meget, han bad mig ikke se saa strengt alvorlig ud, og det var maaske Aarsagen, at Billedet ikke lykkedes. Dagen efter min Ankomst tog jeg over til Taasinge for at nyde Udsigten fra et Kirketaarn og se Tranekær Slot. Det var en varm Eftermiddag og Vejen trættende, thi det gik opad Bakke, og jeg var derfor meget glad ved at indbydes af en Dame til at tage Plads med hende og hendes Mand i deres Vogn, da deres Rejsemaal var det samme som mit. Udsigten fra Kirketaarnet var vid og smuk. I Tranekær Slot husker jeg en Del Malerier af Niels Juuls Søslag, og Portrætter af Familien. Fra Tranekær gik vor Vej gennem Troense, smukt beliggende ved Sundet. Da vi kom over til Svendborg, bad Damen mig endnu at køre med dem til at nyde Udsigten fra »Ovninges Høj«, tror jeg, den kaldtes. — Med de to omtalte Handelsbetjente gjorde jeg Udflugten til Brahe-Trolleborg og andre smukke Partier i det sydlige Fyn. Trolleborg interesserede mig især, thi Skolelærer Møller havde fortalt os meget derom, da han var der paa Seminarium, men vi traf ikke paa Stedet i Skoven, hvor man hørte Ekko syv Gange! Fra Svendborg kørte jeg til Odense, hvor jeg opholdt mig et Par Dage, derfra til Assens — en Nat — Faaborg — en Nat og tilbage til Svendborg. Efter nogle Dages Forløb afgik jeg med Dampskibet til Sønderborg i Begyndelsen af September, Færdselen var fri igen imellem Sønderborg og Sundeved. Ved min Tilbagekomst i Nørremølle fandt jeg alt Militær borte, og min Svigerinde Marie var nedkommen med en lille Datter Anna. Det gjaldt nu for mig at komme i Virksomhed igen. Jeg rejste derfor til Flensborg for at høre mig om, og var straks heldig nok til at faa en Plads, som jeg tiltraadte kort efter hos Firmaet Heinr. Christiansen. Det var en gammel Forretning, Sæbesyderi, Lysstøberi og en Olie-dampmølle. Ejerinden var en gammel Dame paa 75 Aar, hun var, tror jeg, en Søster til den

gamle Andreas Christiansen. Hendes første Mands Navn var Holst, hendes anden Mands Heinr. Christiansen, og kort efter dennes Død, han tog sig selv af Dage, havde hun giftet sig tredje Gang, da hun var 75 Aar gammel, med den første Kommiss, Berg, der var 28-29 Aar gammel. Jeg var bekendt med denne sidste, der havde været Kommiss hos en Skibsmægler Jansen. Der var derfor ingen Vanskeligheder ved at faa Pladsen. Jeg husker ikke mere, hvad Salær jeg fik; jeg var, hvad man kalder »Hofgesell«, ser efter Arbejdsfolkene, Varernes Expedition o. s. v., men behøvede ikke selv at tage Haand med som hos Andresens. Det var meget behageligt i Huset. Vi var tre Kommiss'er, Petersen, der var vor Rejsende, Todsén, Bogfører og jeg. Leve-maaden var rigere og finere end hos Andresens. Vi spiste til Middag med Familien, det er Berg og hans gamle Kone og dennes Plejedatter, en Pige paa sytten Aar af ringe Herkomst og uden synderlig tiltrækkende Egenskaber, desuden ogsaa The med dem om Eftermiddagen og Aftensmaaltidet, saa at det kun var Frokost, vi fik paa Kontoret. Jeg havde et eget Værelse foran til Gaden m. m. Aftenen tilbragte jeg mest paa Kontoret. Petersen og Todsén var sædvanlig ude om Aftenen, jeg holdt ikke af at gaa til Gæstgiversteder og blev derfor helst hjemme, undtagen naar jeg havde Timer i Bogføring og Fransk. Siden-efter, da jeg var blevet Medlem af Klubben »Borgerforeningen«, gik jeg der undertiden. Den havde sit Lokale i et Hus paa Holmen med en smuk Have imod Hofenden. Medlemmerne var alle dansksindede i Modsætning til den ældre og fornemmere Klub »Harmonien«, der vel mest var tysk, men ikke udelukkende. Flensborg var i Vinteren 1849-50 under Vaabenstilstanden besat af svenske Soldater. Regeringen over Slesvig førtes af en preussisk Kommissarius, Eulenburg, og en dansk, Tillisch. Der var mere Frihed for de Dansksindede, end der havde været under den forrige Vaabenstilstand, men de, der var militærpligtige, vogtede sig for at drage sønden for Flensborg, og man svævede i Uvished om, hvad Enden vilde blive, thi Fredsforhandlingerne gik i Langdrag. Min tidlige Lyst til at se mig om i Verden styrkedes ved disse politiske Uvisheder, og

siden Faders Død var der intet stort at holde mig tilbage, medens jeg troede min Arvepart af en 13,000 Mark Courant Kapital nok til at begynde noget i en anden Verdensdel. Jeg holdt derfor den tyske »Auswanderungs Zeitung« og læste alt, hvad jeg kunde faa fat paa angaaende Amerika og Australien. Jeg skrev endog til Phillip Hilmers i Syd-Australien og spurgte ham, om han kunde raade mig til at drage derhen. Ogsaa talte jeg med en Niemeyer, en Compagnon i Boghandler-Firmaet, der var forlovet med en Datter af Fru Gorrison og havde til Hensigt at udvandre til Texas. I 1850 kom der Efterretninger om de underfulde Guldopdagelser i Kalifornien og San Franciscos Opblomstring, og ved at læse i Børsenhalle i Februar eller Marts faldt mit Øje paa en Annonce om, at et Selskab af Herrer og Damer i Maj agtede at begive sig til San Francisco i et 1000 Tons stort Skib og indbød til Deltagelse. Dette fyrede min Indbildningskraft, ikke Higen efter at grave Guld og blive rig, men den lange Rejse og at se de fjerne Lande. Jeg aahned en Brevveksling med Vedkommende, og det var snart besluttet og afgjort, at jeg rejste med Skibet »Gellert« som Kahytspassager for 1000 Mark. Mine Søskende var min Beslutning ikke med, Jørgen især var imod den, og jeg tilstaar ogsaa, at jeg handlede uden modent Overlæg og var ledet af min Indbildningskraft og Impuls. Dette har desværre hele Livet igennem været min Svaghed. Naar andre Folk spørger mig om Raad, kan jeg være koldt beregnende nok, men naar mine egne Interesser kommer i Spil, saa løber Fantasi og Følelsen bort med Forstanden. Berg forundrede sig over min pludselige Beslutning, men lagde ingen Hindringer i Vejen. Fruen saa det vel mindre gerne, da hun havde tænkt paa, som jeg hørte fra en af Pigerne, at jeg kunde passe som Mand for hendes Plejedatter. Det var imod Slutningen af Marts Maaned, at jeg forlod Bergs Tjeneste og tog Afsked med mine Venner ogsaa med Andresen, der var meget venlig og bad om at skrive til ham. Jeg tilbragte vel en 14 Dage i Nørremølle. Broder Henrik med Kone og Barn boede der endnu, hvis jeg husker rigtigt, skønt jeg mener, at han allerede havde købt sit Boel paa Dybbøl Mark eller stod i Under-

handling om at købe det. For at undgaa at fastholdes i Slesvig eller Rendsborg som militærpligtig Slesviger maatte jeg for at komme til Hamborg rejse via København og Lybeck. Denne Omvej var mig godt tilpas, thi ved den Lejlighed fik jeg jo København at se. Det var en Lørdag Morgen den 6. April 1850, at jeg tog Afsked med Marie, Lorenz, Sophie og Tinne i Nørremølle og kørte til Sønderborg for at afgaa med Dampskibet (et Kongeligt Post-Dampskib) til København. Søster Anna tog med til Sønderborg tilligemed Henrik og Christen. Peter Fogd og Søster Mistin traf vi sammen med i Sønderborg, Jørgen og Ingeborg vel ogsaa. Sophus, Biskoppens Søn, og Kapellan Grove gik med samme Skib, og Biskoppen og Bispinden var kommet med dem til Sønderborg. Sophus skulde til Sverige paa en Gaard for at lære Landvæsenet og havde en Kørepisk med sig, som han syntes at være stolt af. Det var en graa, vandkold Morgen i et sildigt Foraar, Sneen laa endnu under Hegnene nogle Steder, det var alt lidt nedtrykkende. Skilsmissen følte jeg vel mindre, da jeg allerede i syv Aar havde været adskilt fra Hjemmet og kun saa mine Søkende lejlighedsvis, desuden døvedes den vemodige Tanke ved Følelsen af at være min egen Herre og mine Ønskers Opfyldelse at se mig om i Verden. Det sidste jeg saa fra Dampskibet, da vi sejlede ud efter Kajnæs, var mine to Søstre ved Slotsgabet viftende med Tørklædet.
